

Оксана Федина

**УКРАЇНСЬКИЙ КОСТЮМ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ:
ТЕОРЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
(до 130-річчя від дня народження Олени Кульчицької)**

Теоретико-естетичний аналіз є важливою складовою методики вивчення традиційного народного (чи історичного) костюма як твору декоративно-ужиткового мистецтва. Він передбачає вивчення образного змісту костюма, характеру його стильового вирішення та системи композиційних засобів (художньо-образний та формальний рівень). Особливий інтерес викликає теоретико-естетичний аналіз ансамблів українського народного вбрання кінця ХІХ – початку ХХ ст. у контексті розвитку вітчизняної художньої освіти, теорії та практики сучасного дизайн-проектування.

Із цього погляду на особливу увагу мистецтвознавців, дизайнерів, художників заслуговує серія акварелей – малюнків народного одягу західних областей України відомої української художниці Олени Кульчицької¹, 130-річчя від дня народження якої відзначили 2008 року. Силою свого художнього бачення вона змалювала передусім розмаїття образів народного вбрання українців (на відміну від фіксації його етнографічних особливостей). Образ костюма в її графічних роботах сприймається як цілісна система світобачення народу, виражена у своєрідному синтезі багатовікових культурних традицій, який і визначає характер ансамблевого вирішення українського народного костюма цього періоду, його стилістичні та композиційні особливості. Важливим моментом тут є відображення органічного зв'язку людини і костюма, притаманного художній системі ансамблю, якою є український народний святковий костюм кінця ХІХ – початку ХХ ст. Замальовки О. Кульчицької є багатим матеріалом для дослідження традиційного народного одягу українців кінця ХІХ – початку ХХ ст. західних областей України з погляду його теоретико-естетичного аналізу, проблеми зображення й вираження в художній практиці. У цьому полягає неабияка мистецька й наукова цінність творчого доробку О. Кульчицької.

У її малюнках краса образу молодої жінки, наприклад, із с. Тишківці Городенківського району Івано-Франківської області, виражена передусім у гармонійній єдності її внутрішнього світу та характеру святкового вбрання. Прикметною ознакою цього костюма є ансамблевий характер його композиції – ієрархічна єдність компонентів, контраст і рівновага темного та світлого, гладкого та фактурного, білого та вишневого. Активність сприйняття локальних кольорів, різноманітність фактури матеріалів та прийомів декорування (ткання, різні техніки вишивки тощо), динаміка форм і ліній поясного одягу (обгортки й запаски) і головного убору (намітки) увиразнюють композицію святкового вбрання й творять відповідну естетику образу. Характерним тут є лаконізм виражальних засобів: простота силу-

етної форми одягу, двоколірність гами, незначна кількість оздоблення. У цьому – етика святкового вбрання молодої заміжньої жінки.

На локальному рівні художньо-стильові особливості святкового одягу жінки зі згаданого с. Тишківці виявляються передусім у характері оздоблення рукавів сорочки («червонятки»). Рівновага площин гладкого білого та вишиваного поля, мозаїчний характер вишивки (метричне чергування білих і темно-червоних квадратиків на них) підкреслюють стримано-святковий характер цього вбрання.

Святковий одяг жінки із с. Нирків Товстенського району сусідньої Тернопільської області є дуже подібним до покутського, як за образною характеристикою, так і за композиційними засобами виразності. Контрастне поєднання площин білого й червоного кольорів, ритм вертикальних складок запаски та сорочки, діагональних ліній обгортки та щільно вишиваних рукавів сорочки творять основу композиції даного костюма.

Характерним є головний убір молодої жінки з обов'язковою складовою – наміткою, вив'язаною в особливий спосіб. Він ніби складається з трьох частин – обручеподібної гофрованої смужки над чолом, верхньої частини на зразок очіпка та нижньої – у вигляді складок полотна, ритм яких повторює ритм разків намиста на грудях. У цілому головний убір надає костюму стилістичної виразності, самому ж образу молодої жінки – особливої величі та гідності.

Ще одним прикладом такого образно-стилістичного вирішення костюма є святковий одяг жінки із с. Дорогиничі Локачинського району Волинської області. Його характерні риси – лаконізм виражальних засобів. Камізелька темного кольору та яскрава червона спідниця композиційно врівноважують основні складові частини костюма. Виразності образу, ансамблевої завершеності, особливо святкового вигляду, як і в попередніх зразках, надає намітка. У характері цього головного убору виразно звучать культурні традиції давньоукраїнського періоду, зокрема естетика образів князівського вбрання.

Дещо інші стильові риси притаманні образу святкового одягу жінки із с. Суховерхів Кіцманського району Чернівецької області. Урочистий вигляд має головний убір – намітка. Комплекс шийно-нагрудних прикрас (із коралів і металу) надає образу костюма святковості. Білий кожушаний тричвертевий кептар (бунда) створює враження монументальності та ошатності. Барвистість колірної гами (поєднання доповнювальних червоного та зеленого кольорів), складний ритм горизонтальних, вертикальних та діагональних ліній у комплексі жіночого поясного одягу (шовкової хустки з тороками) підсилюють відчуття святковості. В ансамблевій єдності складових цього вбрання звучить естетика князівсько-боярського, купецького вбрання, із притаманною останньому показовістю, демонструванням рівня заможності (дороге хутро, шовкові тканини, багатство прикрас тощо).

Іншим є образно-стильове вирішення святкового вбрання жінки, коли основним компонентом головного убору, на відміну від намітки, слугує хустка. Виразність костюма тут досягається іншими композиційними засобами. Особлива святковість і вишуканість звучать в образі жіночого костюма із с. Команьче біля Сянока (Лемківщина). Насамперед, краса локального синього кольору в поєднанні з червоним та білим творить святковий, урочистий настрій цього вбрання. Накинутий на плечі жінки убрус, яскрава шийна «силянка» у вигляді широкого півкола (імітація коштовної прикраси) та головний убір – великабілахустка поверхочіпка, зав'язана на потилиці, є основними емоційно-насиченими складовими костюма, в єдності яких виразно звучать культурні традиції періоду Київської Русі. Ритм декоративних ліній та смуг «рясованих» полотняної спідниці та запаски (із фабричної тканини) збагачують композицію костюма й підсилюють монументальність сприйняття образу. Оздоблення лейбика підпорядковане звучанню нагрудної при-

краси. У цілому в образі цього костюма бачимо синтез естетики шляхетського вбрання давньоукраїнського князівського періоду та панського, міського вже нового часу.

Унікальним за своїм образним вирішенням є жіночий одяг із с. Яблунне Березнівського району Рівненської області. Естетика білого кольору, пропорційне співвідношення білого (свита з білого сукна) і родового червоного (вовняна спідниця й полотняна запаска), біла лляна хустка, вишивана на «рогах» і відповідно зав'язана, лаконізм декору (символіка червоного й синього кольорів) слугують основними засобами творення образу, у якому проявляються архаїчні культурні традиції українського народу. Вони пов'язані передусім з образом жінки-берегині, ідеєю життя, продовження роду тощо. Визначальною тут є символіка системи декорування, її обереговий характер – колірне вирішення, лаконізм оздоблення, місце розташування декоративних елементів тощо. Єдність етичного та естетичного відіграє головну роль у творенні ідеального образу молодої жінки.

Ще одним зразком народного костюма, цікавим з погляду теоретико-естетичного аналізу, є святковий одяг жінки із с. Старичі Яворівського району Львівської області. У його художньо-образній системі поєднані архаїчні риси давньоукраїнської культури з естетикою селянського та міського вбрання початку ХХ ст. Перші з них виражені в системі декору (домінування білого кольору, виразність червоного як оберегу, антропоморфний характер орнаменту, домоткані матеріали тощо). Короткий до талії каптан у поєднанні зі спідницею складають основу європейського міського вбрання, а білі запаска та хустка є елементами естетики селянського одягу. Особливої ошатності головному уборові й усьому образу надає бавниця, поверх якої пов'язана хустка. Бавниця – вишивана смужка полотна у вигляді обідка (імітація коштовної начільної прикраси подібно до корони) та спідниця-шорц, тканина у повздовжні кольорові смуги, визначають специфіку даного жіночого вбрання на локальному рівні.

Три ансамблі народного одягу, обрані для художнього аналізу, наповнені зовсім іншим ідейно-образним змістом, ніж попередні. Відповідно до регіональної специфіки їхнє стильове вирішення та засоби композиційної виразності мають свої особливості. Це – весільний одяг дружки із с. Старий Косів Косівського району Івано-Франківської області, весільний одяг молодої із с. Висова біля Горлиць, весільний одяг молодої з м. Городка Городоцького району Львівської області.

На відміну від жіночого святкового одягу, у дівочому головним образно-насиченим і емоційно-виразним компонентом виступає вінок. У його художньо-образній системі втілені ідеї краси, молодості, неповторності, унікальності, які знайшли своє відображення в образі розквітлої квітки, дерева, саду. У цьому – давня культурна традиція українського народу.

Якщо в основі композиції весільного одягу дружки із с. Старий Косів визначальними є активність червоного кольору, багатство й динаміка декоративного оздоблення, то образ молодої із с. Висова твориться за допомогою лаконічних композиційних засобів. Передусім контраст площин білої спідниці й запаски та мальовничого лейбика створюють враження святковості. Ансамблевої виразності надає вінок, пишно оздоблений різноманітними квітами та стрічками. У цьому образі вагому роль відіграє своєрідний синтез сільської та міської культур, виражений в єдності окремих компонентів убрання.

У художньо-образній системі весільного одягу молодої з м. Городка домінуючою є естетика міського вбрання. Кожух, укритий кольоровою фабричною тканиною, та «ясована» спідниця з такої самої тканини складають основу костюма та створюють враження монументальності. На особливу увагу заслуговує великий віялоподібний весільний вінок із дрібних квітів. У його формі, величині та декоративних елементах утілено образ

квітучого райського дерева — як символу високого духовного ідеалу згідно зі світоглядом українського народу. Розуміння цього є важливим для вітчизняного дизайну та моди, пошуку нових творчих концепцій проектування сучасного костюма.

На основі проведеного теоретико-естетичного аналізу традиційного жіночого святкового вбрання українців західних етнорегіонів — Покуття, Західного Поділля, Волині, Буковини, Лемківщини, Гуцульщини, Опілля (за малюнками О. Кульчицької) можна дійти висновку про своєрідний синтез народного (селянського) та панського (князівського, князівсько-боярського, купецького) вбрання в українському народному костюмі кінця XIX — початку XX ст. Він проявляється в поєднанні компонентів, які репрезентують культурні традиції архаїчного періоду української культури, Княжої доби та нового часу (на засадах паритетності, домінування, протиставлення). Кожному з ансамблів одягу притаманні свої стильові особливості, пов'язані з ієрархією традиційних чи модерних елементів та ступенем їхньої виразності. Визначальним, найбільш емоційно забарвленим і стилістично виразним компонентом є головний убір, основу якого складають намітка, хустка чи вінок. Зокрема намітка виступає найбільш характерним проявом естетики князівського вбрання давньоукраїнського періоду; хустка, поєднана з очіпком або бавницею, імітує дорогий князівський (князівсько-боярський) убір, підкреслюючи шляхетність ансамблю святкового жіночого одягу. Вінок, навпаки, підкреслює унікальність, неповторність, екстраординарність костюма.

У системі декору народного одягу українців західних регіонів, зокрема в символічці кольорів (поєднання традиційного білого та відтінків червоного або білого кольорів, червоного й чорного, червоного й синього), у характері орнаментальних мотивів, їхньому місці розташування приховано архаїчні риси світогляду. Також відображено особливості національного та регіонального українського народного вбрання.

¹ *Кульчицька О.* Народний одяг західних областей УРСР. — К., 1959.